

De economie van het geluk – met een filosofische reflectie

Prof. Toon Vandavelde

Centrum voor Economie en Ethiek en
Hoger Instituut voor Wijsbegeerte
KULeuven

‘Allen willen gelukkig leven, broeder Gallio, maar ze tasten in het duister wanneer het erop aankomt te voorzien wat het is, dat een gelukkig leven tot stand brengt; en het is zo verre van gemakkelijk een gelukkig leven te bereiken dat iedereen – indien hij de verkeerde weg heeft genomen – zich er des te verder van verwijderd, naarmate hij er zich voortvarender naar toe beweegt; en wanneer de weg ons in de tegenovergestelde richting voert, dan is onze haast er zelf de oorzaak van dat de afstand nog groter wordt.’

Een test van onze intuïtie

(Richard Layard, *Waarom zijn we niet gelukkig?*, Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2005, p. 49)

In welke wereld verkies je te leven?

- **Wereld 1:** ik verdien 50.000 Euro per jaar, de anderen gemiddeld 25.000 Euro per jaar
- **Wereld 2:** ik verdien 100.000 Euro per jaar, de anderen gemiddeld 250.000 Euro per jaar.

Resultaat

De meesten verkiezen wereld 1 boven 2.

→ We zijn vooral gehecht aan ons **relatief inkomen**

We willen liever meer dan de anderen dan meer.

We maximeren dus niet ons materieel eigenbelang

Onze blik is op de anderen gericht, eerder dan op wat we zelf hebben

We zijn sociale wezens, maar veeleer door afgunst dan door mededogen!

Nieuwe keuze

(Layard, p. 54)

- **Wereld 1:** ik heb 2 weken vakantie per jaar, de anderen 1 week
- **Wereld 2:** ik heb 4 weken vakantie per jaar, de anderen 8 weken.

Resultaat

Iedereen kiest 2!

→ mensen zijn competitief als het gaat om inkomen of materiële goederen, niet als het gaat om vrije tijd of immateriële rijkdom!

→ **Dit keuzepatroon riskeert ons ongelukkig te maken!**

Rattenkoers

Het inkomen van de anderen is slecht voor ons eigen geluksgevoel

→ Als ik harder werk en mijn inkomen stijgt, dan maak ik anderen ongelukkiger!

→ Iedereen werkt harder en neemt minder vrije tijd.

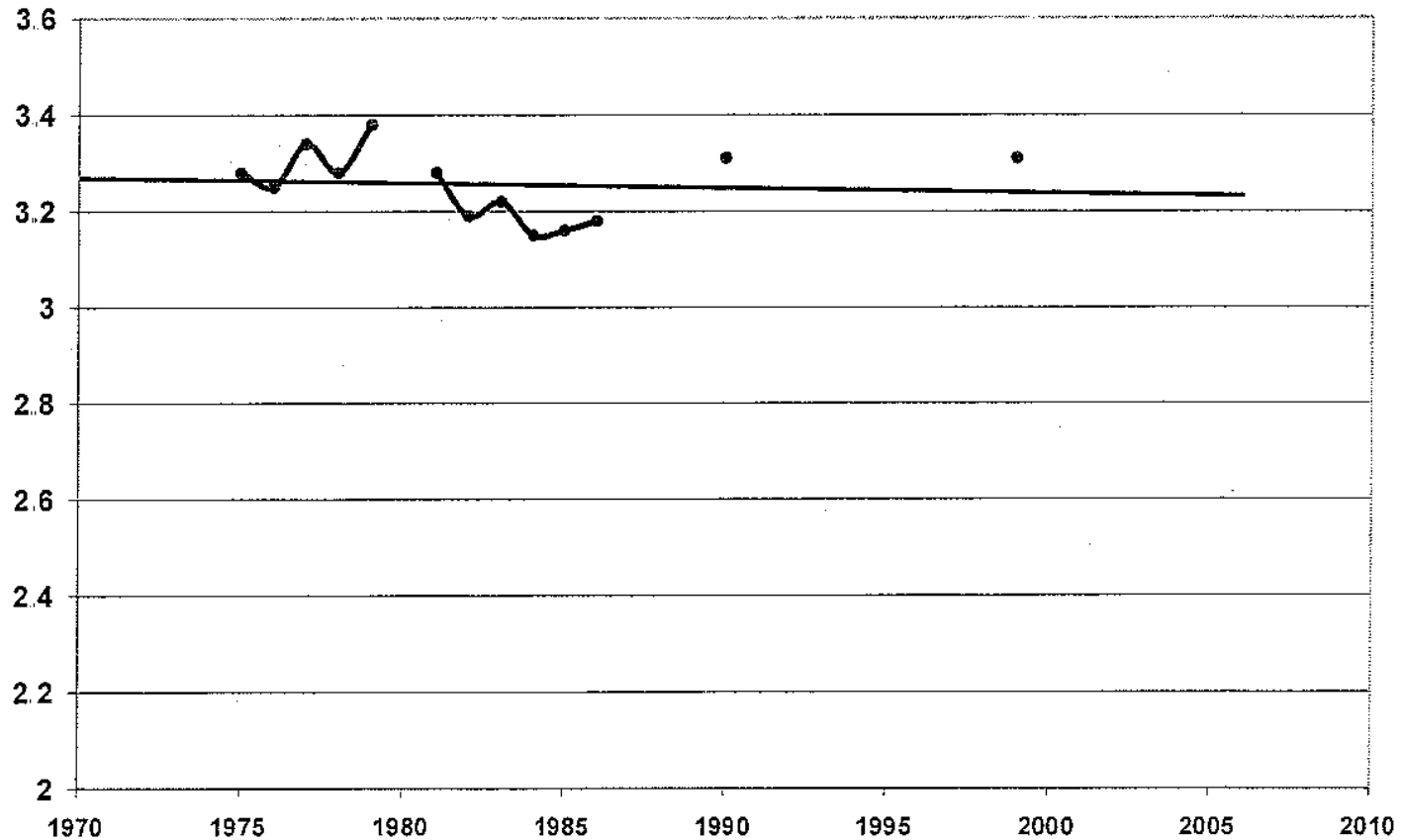
→ Rat's race: mensen werken zich te pletter tussen hun 25 en hun 50 jaar - geen tijd voor kinderen, gezin, vrienden – om dan uitgeblust vervroegd uit de arbeidsmarkt te treden.

Paradox

- Een rijke wereld die succesvol streeft naar steeds hoger inkomen, maar nauwelijks gelukkiger is dan voorheen: depressies, misdaad, alcoholisme, zelfmoorden
- De welvaart (BBP per capita) in België is in de voorbije 50 jaar verdrievoudigd, maar we zijn in 2005 niet gelukkiger dan in 1955

Mean happiness in Belgium 1975 – 2006

(Internet appendix to Inglehart, Foa, and Welzel, Social Change, Freedom and Rising Happiness, in Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 3, n° 4)

mean happiness in Belgium, 1975 - 2006
(1= not at all happy, 4=very happy)

The Easterlin Paradox

Als het inkomen van een land stijgt, blijft het geluk onveranderd.

Vb. van de VS 1946 – 1991: reëel per capita inkomen van 11.000\$ naar 27.000\$, maar geluk blijft gemiddeld genomen constant

(preciezer: het daalt licht tussen 1946 en 1980 en het stijgt opnieuw licht tussen 1980 en 2006 – door evolutie van criminaliteit?)

Levensvoldoening en per capita inkomen in Japan 1958 - 1991

Bruno S. Frey, Alois Stutzer, *What Can Economists Learn from Happiness Research?* In *Journal of Economic Literature*, Vol. 40, n° 2, June 2002, p. 413)

Frey and Stutzer: Happiness Research

413

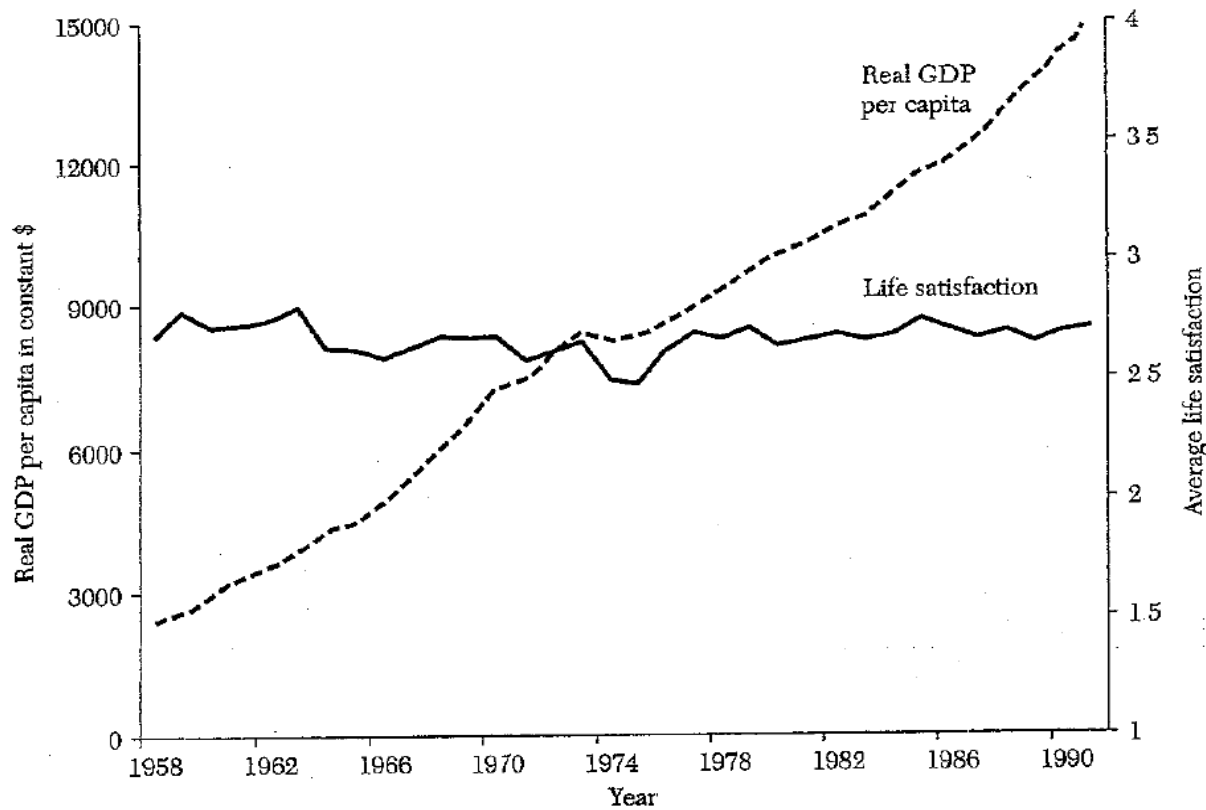

Figure 2 Satisfaction with Life and Income Per Capita in Japan between 1958 and 1991

Sources: Penn World Tables and World Database of Happiness.

Methode: Hoe meet men het geluk van mensen?

Enquêtes – interview met representatieve steekproef

Vraag naar globaal oordeel over eigen leven!

- Alles wel overwogen, hoe tevreden ben je op dit ogenblik met je leven als geheel?

Schaal van 1 tot 10, of 1 tot 7, of 1 tot 4...

- ‘On the whole, are you (currently) very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied, or not at all satisfied with the life you lead?’
- Vraag naar subjectieve tevredenheid met eigen leven

Resultaat

- In rijke landen zeggen de meeste mensen dat ze erg of redelijk gelukkig zijn, maar er zijn verschillen tussen landen en regio's en verschillen in de tijd
- → Hoe te verklaren?
- + zoeken van determinanten van ongeluk

Inkomen en geluk

- Op elk tijdstip geeft hoger inkomen meer nut en zijn de rijken dus gelukkiger dan de armen
- Niet-lineair verband: marginaal nut van bijkomend inkomen is dalend
- Let op: richting van de causaliteit?

Maakt hoger inkomen mensen gelukkiger?

Of verdienen gelukkige mensen een hoger inkomen doordat ze graag hard werken en meer ondernemend zijn?

Geluk en inkomen in de VS in 1996 in US\$

(cross sectional relationship - Frey en Stutzer, p. 408)

408

Journal of Economic Literature, Vol. XL (June 2002)

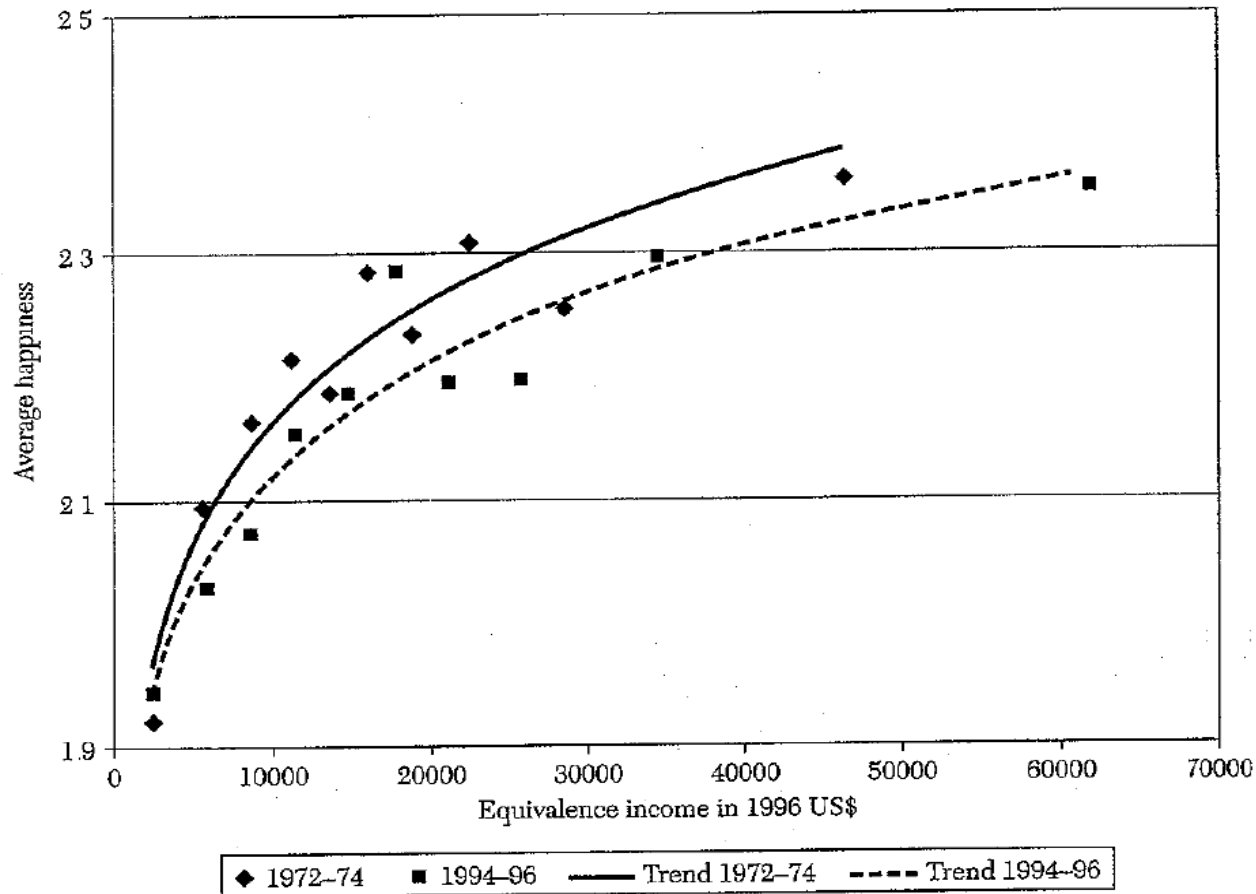

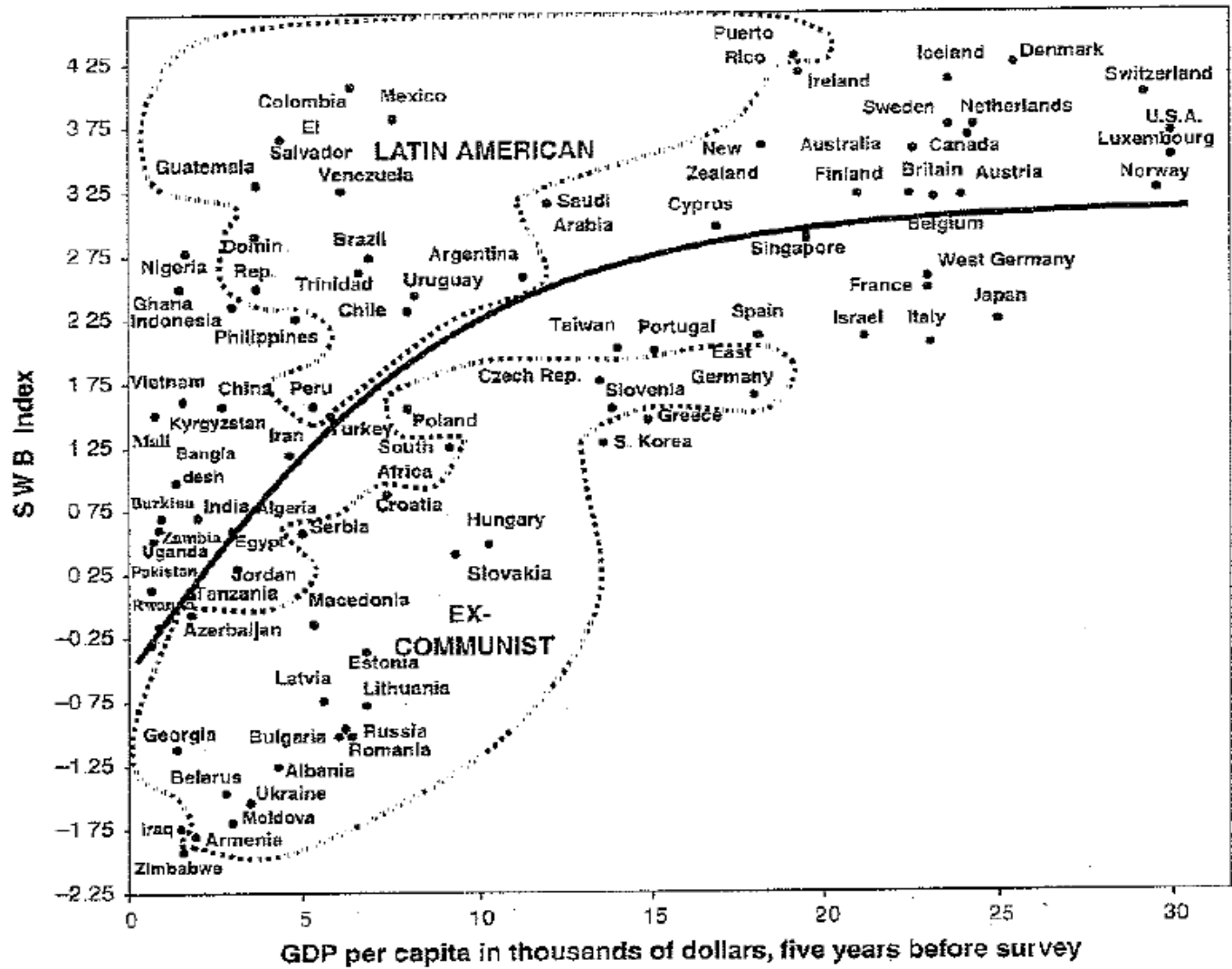
Figure 1. Happiness and Equivalence Income in the United States

Source. General Social Survey, National Opinion Research Center

Geluk en inkomen

- In recent onderzoek lichte relativering van Easterlin paradox: gemiddeld zijn mensen in rijke landen gelukkiger dan mensen in arme landen
 - herverdeling van rijk naar (heel) arm maakt wereld gelukkiger!
- Toch geen of nauwelijks nog relatie inkomen – geluk, eens men voorbij een zekere drempel van welvaart is geraakt
- Merkwaardige vaststellingen: Nigerianen gelukkiger dan Fransen of Duitsers? Columbianen bij de gelukkigsten van de wereld?

Subjectief welzijn, per capita BBP en verschillende types maatschappijen (Inglehart en co, p. 269)

Geluk tijdens de levenscyclus

Gemiddeld genomen stijgt het inkomen van mensen tijdens hun actieve leven, maar hun subjectief welbevinden neemt niet toe.

Het neemt ook niet af als mensen met pensioen gaan en hun inkomen sterk daalt.

→ Opmerkelijke stabiliteit van geluk in tijdens de levensloop (cfr. Onderzoek naar geboortecohortes die gedurende 24 jaar werden opgevolgd)

Toch zeggen de respondenten dat ze in verleden minder gelukkig waren en dat ze in de toekomst gelukkiger zullen zijn

(en toch zijn rijken op gegeven tijdstip gelukkiger dan armen!)

Verklaring van de diverse paradoxen

- Waarom zijn wij in rijke landen niet gelukkiger?
- **Vergelijking** maakt ongelukkig!
- **Gewenning** maakt dat geluk niet stijgt met materiële welvaart
- Vb. nieuwe auto: maakt ons eerst heel gelukkig, maar dan zakt mijn geluksniveau snel weer naar oude niveau.
- Maar niet alles went: verdriet, zorg voor familielid met Alzheimer...
- Ook fijne dingen die nooit vervelen: vriendschap, seks, goed huwelijk...

Mechanismen

- Verliesaversie: het verlies van iets weegt veel zwaarder dan de winst van het zelfde ons aan geluk(sgevoel) oplevert.
- In de loop van ons leven stijgen onze materiële aspiraties samen met ons inkomen (bij pensioen deels reversibel!)
 - Ondanks stijgend inkomen kan de kloof tussen wat we hebben en wat we begeren even groot blijven.
- Inkomen is verslavend: hoe meer we hebben, hoe meer we nodig hebben!

Subjectief welzijn als functie van inkomen en aspiratieniveau (Easterlin, p. 473)

2001}

INCOME AND HAPPINESS

473

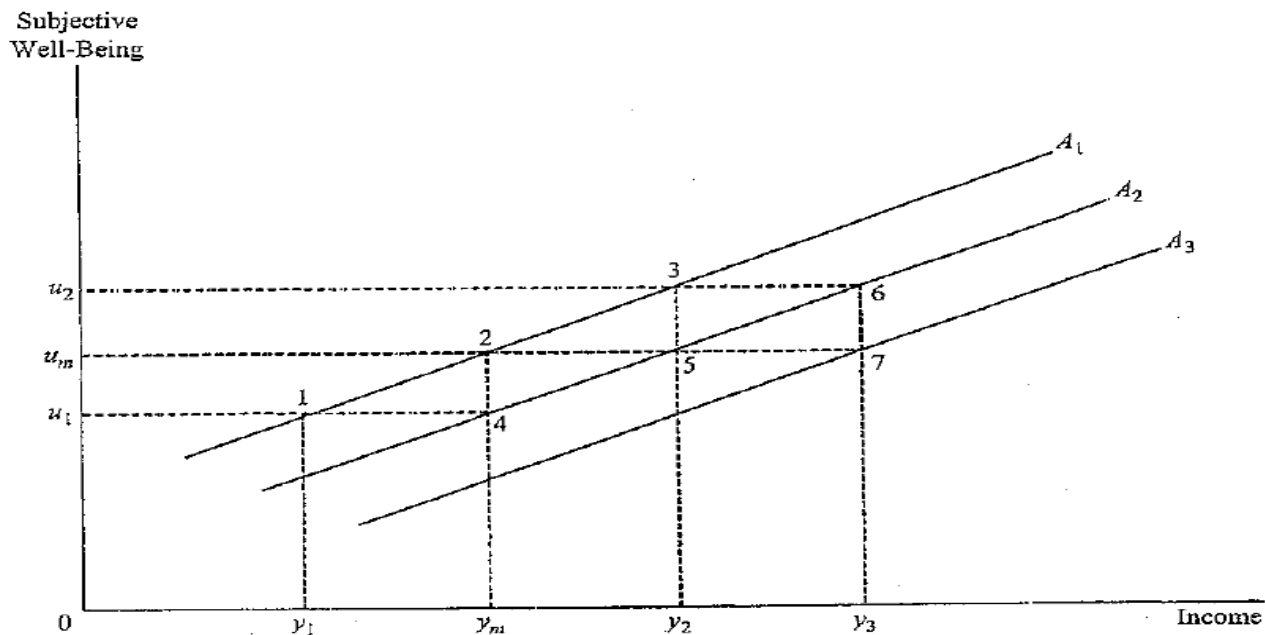

Fig. 2 Subjective Well-Being (u) as a Function of Income (y) and Aspiration Level (A)

Wat maakt ons (on)gelukkig?

Geen of weinig invloed op geluksgevoel

- Leeftijd (zie hoger - Easterlin)
- Geslacht (vrouwen iets gelukkiger dan mannen)
- Uiterlijk
- IQ
- Lichamelijke of geestelijke energie
- Opleidingsniveau (tenzij via inkomen)

Wat maakt ons (on)gelukkig?

1. **Geld of inkomen** – zie hoger
2. **Genetische aanleg**, in combinatie met omgevingsfactoren (opvoeding) Cfr. Onderzoek bij één- en twee-eiige tweelingen
3. **Opvoeding** – opgroeien in éénoudergezin
4. Kwaliteit en stabiliteit van **gezinsverhoudingen**: echtscheiding maakt ongelukkig – gehuwden zijn gelukkiger dan ongehuwden

Wat maakt ons (on)gelukkig?

5. Werk

- a. Werklozen ongelukkiger dan werkenden
- b. Afgedankt worden is ramp, vooral voor mannen, voor mensen op middelbare leeftijd, voor hoger geschoolden (nog los van inkomensverlies)
- c. Went ook niet – blijvend litteken ook lang nadien nog
- d. + onrechtstreeks effect: stijgende werkloosheid doet mensen vrezen dat ze hun baan zullen verliezen en vermindert zo hun geluk
- e. Psychische kost: verlies aan zelfrespect + sociale kost (stigma)
- f. Inflatie maakt ook ongelukkiger → stijgende werkloosheid kan deels worden gecompenseerd door dalende inflatie

Wat maakt ons (on)gelukkig?

6. **Vriendschap** - sociaal kapitaal - integratie in **sociale omgeving**, buurt, verenigingsleven

Graad van vertrouwen als maatstaf

'Verloren portemonnee'-experiment

7. **Gezondheid**, maar zeer groot aanpassingsvermogen (behalve aan chronische pijn of geestelijk lijden)

Zieken vaak niet ongelukkiger dan gezonden;

Toch overschatten gezonden sterk verlies aan geluk door ziekte

Goede gezondheidszorg als geruststelling

Ook belangrijk: gelukkige mensen zijn gezonder!

Wat maakt ons (on)gelukkig?

8. **Persoonlijke vrijheid** – kwaliteit van de overheid (Layard, p. 77)
 - a. Effectiviteit van het recht
 - b. Afwezigheid van geweld
 - c. Inspraak: rol van plaatselijke democratie (Zwitsers onderzoek)
 - d. Doeltreffendheid van overheidsdiensten
 - e. Ontbreken van corruptie
 - f. Efficiency van staatsbestel
9. **Levensfilosofie**: niet vergelijken met anderen, wat je hebt naar waarde weten te schatten,
Religie
Mensen die om anderen geven zijn gelukkiger dan wie meer op zichzelf betrokken is

Convergenties Economie/Filosofie van het geluk

- De relativiteit van geld en inkomen voor menselijk geluk
- Perverse karakter van 'other-regarding preferences' zoals nijd, jaloezie en afgunst
- Belang van vriendschap voor persoonlijk leven
- Belang van intrinsieke motivatie voor goede leven (eerder dan extrinsieke beloningen)
- Belang van fatsoenlijke instituties

De economie van het geluk: algemeen oordeel

- Meestal ruw hedonisme als expliciete filosofische basis: niet erg aantrekkelijk!
- Soms triviaal: bijv. neurologisch onderzoek naar geluksgevoel
- Globaal oordeel over eigen levensgeluk is echter niet triviaal: veronderstelt reflexief moment!
- Conclusies komen overeen met wat vele filosofen al zeer lang zeggen, maar nu dan met empirisch onderzoek: wel leuk!

Wetenschap versus Filosofie van het geluk

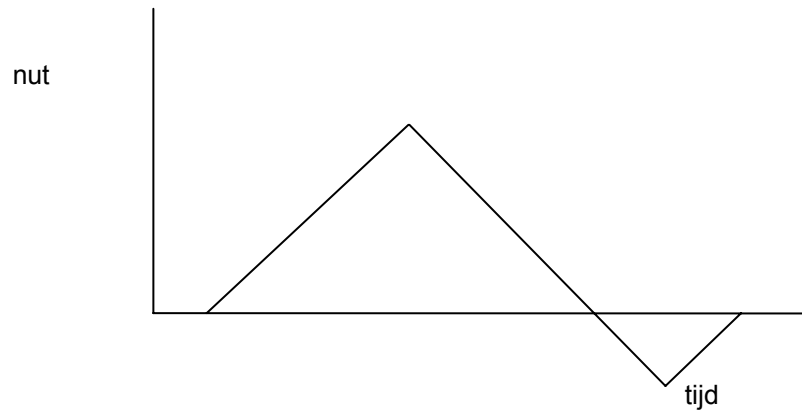
- Geluk is meer dan subjectief welbevinden (filo), maar subjectief welbevinden is wel een belangrijke component van geluk (ec.)
- Mensen niet per se gelukkig willen maken tegen hun zin (ec.), al weet je zeker dat je mensen ongelukkig maakt door hen in alles hun zin te geven (filo)

Filosofische objecties tegen hedonisme

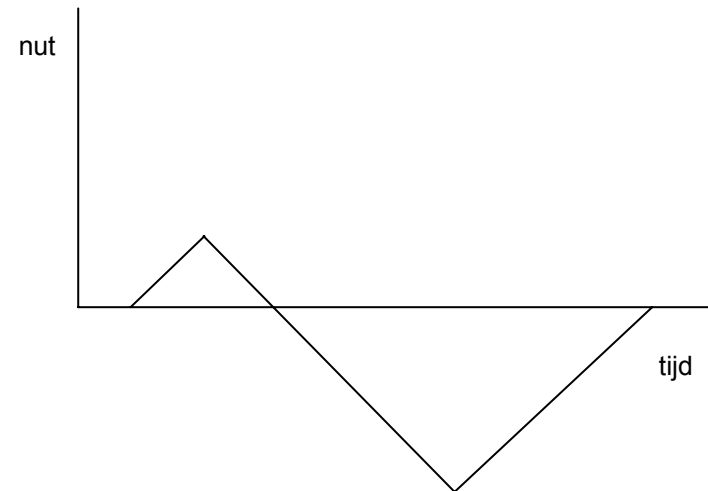
1. Argument van de tevreden slaaf / dure smaak
2. De ervaringsmachine van Nozick
tegen extreem subjectivisme (voorbeeld van Hare)
Geen recht op waardering (wel gelijk recht op respect) en dus ook geen recht op geluk
3. De frustratie van de zucht naar kicks.
Consumptie versus zelfrealisatie (Elster)

Tijdspatronen bij nutsbeleving

1) Consumptie (de eerste keer)

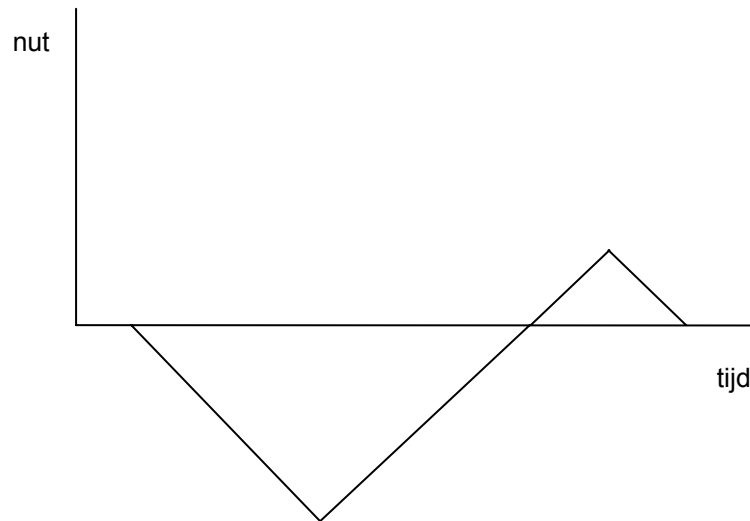

2) Consumptie (na vele keren)

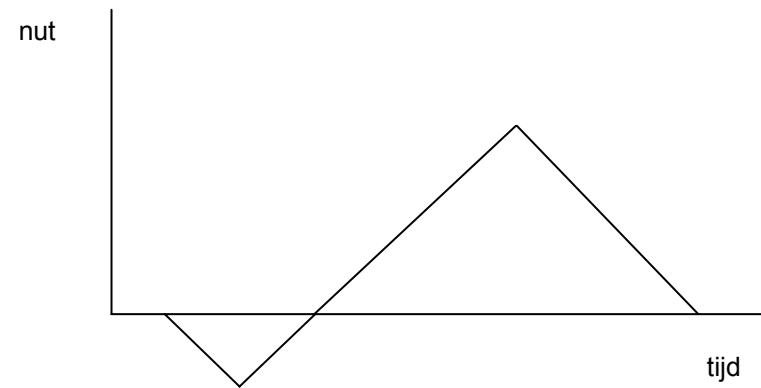

Tijdspatronen bij nutsbeleving

3) Zelfrealisatie (de eerste keer)

4) Zelfrealisatie (na vele keren)

Aristoteles als alternatief voor hedonisme (hedentendage Sen -Nussbaum)

- Geluk als realisatie van zijn handelingsmogelijkheden – Capability approach
 - Teleologisch wereldbeeld – perfectionisme
 - Geluk als activiteit volgens eigen arètè - deugd
 - goed leven = zich laten leiden door het **intrinsieke doel van onze activiteiten**
- ↔ extrinsieke doeleinden (geld, macht, eer)
= de spiritualiteit van het dagelijkse leven

Geluk als eudaimonia

- Geslaagd leven hangt af van de goedgunstigheid van de goden: geluk nodig om gelukkig te zijn
- 2 dimensies: beheersbare – onbeheersbare
- **Tragische** ↔ **technische visie**
→ Noodzaak om in ons leven kwetsbaarheid – sterfelijkheid te integreren
- Tegen de bedrieglijkheid van een wereld die wordt omgevormd tot een pretpark: de plicht om gelukkig te zijn – plicht om zich te amuseren

De breekbaarheid van menselijk geluk

De mens als 'Sein zum Tode' (Heidegger)

Dood is echter niet alleen maar negatief: onvermijdelijke horizon die ons leven zinvol maakt.

Anders lethargie

'Angst noch hoop begeleiden
een stervend beest;
een mens wacht op zijn einde
terwijl hij alles hoopt en vreest'

J. B. Yeats (vert. J. Eijkelboom)

Geluk en zinvolheid

- Zin van het leven hangt samen met vermogen om een band te leggen tussen ons eigen beperkte bestaan en iets dat veel groter is dan onszelf
- Transcendentie: verbondenheid met God of met kosmos, engagement voor een goede zaak of voor een concrete andere persoon
- Houdt risico in – risico van verlies - maar wie dit weigert is veroordeeld tot een plat en oninteressant bestaan.
- Tegen stoïcisme: wie de emotionele dieptepunten van het bestaan wil vermijden elimineert ook de hoogtepunten

Besluit: Wat is geluk?

- Ec. van het geluk: een mens is gelukkig als hij zelf oordeelt dat hij dat is.
- Filosofie:
 1. Geluk als een activiteit: geluk van verzamelaar ligt in moeizame opbouw van zijn verzameling
 2. Intrinsieke motivatie
 3. Nood aan authentieke erkenning door (minstens enkele) anderen: mijn geluk hangt niet alleen af van mijn goed gevoel!
 4. Integratie van dimensie van sterfelijkheid
 5. Deelname aan zinvolle activiteiten:
 - a. Speciale tijdsstructuur (Elster)
 - b. Verbinding met iets dat groter is dan onszelf

En de overheid?

Illusie dat de overheid mensen rechtstreeks gelukkig kan maken

Wel kan de overheid voorwaarden scheppen die burgers toelaten hun eigen weg naar het geluk te vinden

Voorwaarden scheppend beleid

- Nussbaum's lijst van basic capabilities
- Drastische herverdeling naar armsten
- Sociale netwerken ondersteunen
- Betrouwbare instituties creëren
- Wedloop naar hogere status kalmeren
- Tegen de 'allgemeine mobilmachung' (Sloterdijk)
- 24-uurseconomie afremmen: tijd voor gemeenschappelijkheid vrij houden
- vrijheid

Is geluk het hoogste goed?

1. Kant: niet geluk, maar autonomie
2. Aristotelische traditie: geluk is hoogste
Raz – Dworkin – Kymlicka: instrumentele betekenis van vrijheid
Cfr. Principle of endorsement
3. Isaiah Berlin: waardenpluralisme –
verschillende incommensurabele waarden die
niet altijd onderling verzoenbaar zijn

Wij Twee

Wij zijn gelukkig.

Buren bonken op onze muren:
'Wij ook! Wij zijn ook gelukkig!'

Voorbijgangers blijven staan,
Drukken hun neus tegen ons raam,
Roepen:
'En wij dan... Vlak ons niet uit...!
Alsof wij niet gelukkig zijn!'
Lopen peinzend verder,
Vragen elkaar:
'Wij zijn toch gelukkiger dan wie dan ook?
Dat is toch zo?'

Kinderen sluiten zich bij hen aan, dansend,
Zingend

Maar wij hierbinnen, weggezonden
In het schemerdonker
Wij twee,
Wij zijn het gelukkigst.

Toon Tellegen, *Hemels en vergeefs – Gedichten*,
Querido, Amsterdam, 2008, p. 15.